ЗМІСТ

Semper tiro
Сонет
Моєму читачеві
Конкістадори
Нові співомовки
Цехмістер Купер'ян
Сучасна приказка
На старі теми
"Блаженний муж, що йде на суд неправих..."
"Було се три дні перед моїм шлюбом..."
"Крик серед півночі в якімсь глухім околі..."
Антошкові П. (Азъ покой)
"Говорить дурень в серці своїм..."
Із книги Кааф
"У сні знайшов я дивную долину..."
"Поете, тям, на шляху життьовому..."
"Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє..."
"Якби ти знав, як много важить слово..."
SEMPER TIRO

Життя коротке, та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло;
Що зразу, бачиться, тобі було
Лиш оп'яніння, забавка, ошука,
Те в необнятий розмір уросло,
Всю душу, мрії всі твої ввіссало,
Всі сили забира і ще говорить: "Мало!"

І перед плодом власної уяви
Стоїш, мов перед божеством яким,
І сушиш кров свою йому для слави,
І своїх нервів сок, свій мозок перед ним

Кладеш замість кадила й страви,
І чуєш сам себе рабом його й підданим,
Та в серці шепче щось: "Ні, буду твоїм паном".

Не вір сим пошептам! Зрадлива та богиня,
Та Муза! Вабить, надить і манить,
Щоб виссать "я" твоє, зробить з тебе начиння
Своїх забагань, дух твій спорожнить.
Не вір мелодії, що з струн її дзвенить:
"Ти будеш майстром, будеш паном тонів,
І серць володарем, і владником мільйонів".

О, не дури себе ти, молодая ліро!
Коли в душі пісень тісниться рій,
Служи богині непохитно, щиро,
Та панувать над нею і не мрій.
Хай спів твій буде запахуще миро
В пиру життя, та сам ти скромно стій
І знай одно — poëta semper tiro. [1]

СОНЕТ

Благословенна ти поміж жонами,
Одрадо душ і сонце благовісне,
Почата в захваті, окроплена сльозами,
О раю мій, моя ти муко, Пісне!

Царице, ти найнижчого з-між люду
Підносиш до вершин свойого трону
І до глибин терпіння, сліз і бруду
Ведеш і тих, що двигають корону.

Твій подих всі серця людські рівняє,
Твій поцілуй всі душі благородить
І сльози на алмаз переміняє.

І дотик твій із терня рожі родить,
І по серцях, мов чар солодкий, ходить,
І будить, молодить, і оп'яняє.

МОЄМУ ЧИТАЧЕВІ

Мій друже, що в нічну годину тиху
Отсі рядки очима пробігаєш
І в них народному заради лиху
Чи власним болям полекші шукаєш, —

Коли тобі хоч при одному слові
Живіше в грудях серце затріпоче,
В душі озветься щось, немов луна в діброві,
В очах огонь сльозу згасить захоче, —

Благословлю тебе, щоб аж до скону твого
Доніс ти серце чисте й щиру душу
І щоб ти не зазнав сирітства духового,
В якому я свій вік коротать мушу.
17.IX 1905

КОНКІСТАДОРИ

По бурхливім океані
Серед пінявих валів
Наша флота суне, б'ється
До незвісних берегів.
Плещуть весла, гнуться щогли…
Ось і пристань затишна!

Завертай! І бік при боці!
І стерно біля стерна!
Кидай якорі! На берег
По помостах виходи!
Нічичирк! Ще ледве днієм…
Пусто скрізь… Ставай в ряди!
Сонний город ще дрімає…
Схопимо його у сні…
Перший крик — наш окрик бою
І побіднії пісні.
Та заки рушать, пускайте
Скрізь огонь по кораблях,
Щоб всі знали, що нема нам
Вороття на старий шлях.
Бухнув дим! Хлюпоче море…
Щось мов стогне у судні…
Паруси залопотіли,
Наче крила огняні.
Гнуться реї, сиплять іскри,
Мов розпалені річки…
Снасть скрипить… Високі щогли
Запалали, мов свічки.
Що за нами, хай навіки
Вкриє попіл життьовий!
Або смерть, або побіда! —
Се наш оклик бойовий!
До відважних світ належить,
К чорту боязнь навісну!
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу вітчину!
Кохавина, д[ня] 26 липня 1904

НОВІ СПІВОМОВКИ

ЦЕХМІСТЕР КУПЕР'ЯН

Облягали ляхи місто
Десь в часі Руїни,
Штурмували брами й мури,
Підкладали міни.

Боронилося козацтво,
Й міщани не спали,
День і ніч гриміли з мурів
Пушки й самопали.

Але Купер'ян-цехмістер
Був за всіх завзятий,
Цеховому товариству
Нишком став казати:

"Годі, братця, нам на мурах,
Як сичі, сидіти,
Покажім, що й ми, міщанство,
Не страшкові діти!

Вдармо ніччю на їх табір
З крутого байраку!
Згиньмо або тих ляшеньків
Зотрім на табаку!"

Як згадали, так зробили,
Щастила їм доля,
І розбили вражу силу,
Як пух, серед поля.
Радість! Слава! Крик і гомін!
Збігаються в місті
Шевці, кравці, всякі справці —
Не сто і не двісті.

І вітають Купер'яна
З його вояками,
Як героя, всю дорогу
Всипали квітками.

А на площі чорна рада:
Взяли всі гадати,
Яку б тому Купер'яну
Нагороду дати?

Одні кажуть: "Чим він досі
Був у нас? Цехмістром!
Тепер його за заслугу
Виберім бурмістром!"

Другі кажуть: "Що, бурмістром?
Ми на се не згожі!
Най він буде комендантом
В огневій сторожі".

Треті кажуть: "Ні, панове,
Іншу раду маймо,
Купер'яну від нумеру
По дукату даймо!"

"Ні, ні, ні! — реве громада
Одностайним хором. —
За геройство гроші брати?
Ну, се був би сором!"

Знов незгода, знов гармидер,
Сяк і так міркують;
Що хто скаже, кличуть: "Славно!"
А інші кепкують.

Аж ось вискочив на лаву
Пузатий бурмістер
Та й закликав: "Най жиє нам
Купер'ян-цехмістер!

Дав нам бог такого мужа
Ворогів розбити,
Та не дав нам знать, яку б то
Честь йому зробити.

Гроші дати — сором брати,
Та й ми ж бідні люди;
На уряд його поставить —
Іншим заздро буде.

Поки він живий між нами,
То все нам завада —
То ж, панове цехмістрове,
Ось моя вам рада:

Зараз тут його убиймо,
На паль посадімо,
По смерті ж його оплачмо
І святим зробімо.

І насиплемо над тілом
Могилу високу,
Будем поминки справляти
Два рази до року".

"Славно! Славно! От так рада!" —
Всі враз загукали,
А цехмістра Купер'яна
Навіть не питали.

СУЧАСНА ПРИКАЗКА

Ви чули ту пригоду?
В часі розливу рік
Попав у бистру воду
Нещасний чоловік.
В глибокім вирі б'ється
І тоне вже туй-туй,
До кума, що на мості,
Кричить: "Рятуй! Рятуй!"
А кум, що на поруччя
Поважно лікті спер,
Глядить критично: "Втоне
Чи вирне ще тепер?"
Вкінці махнув рукою
І мовив лиш одно:
"Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно".

Гай-гай! Таких кумів нам
Не два, не три, не п'ять
В житті щодня, щохвилі
Приходиться стрічать.
Ти в горі, нужді б'єшся,
Мов риба у саку,
Працюєш, тачку тягнеш,
Мов панщину важку;
Тут сумнів мучить душу,
Що місце, то боляк, —
А він лиш критикує:
"Се зле!" і "Се не так!"
За поміч і пораду
Він має лиш одно:
"Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно!"

І наш народ так б'ється
В матні вже много літ,
І хвилі напосілись
Його розмити слід.
А на безпечнім мості
Фальшивії брати
Стоять і ждуть — чи, може,
Щоб поміч принести?
Стоять і ждуть на хвилю,
Що брата проковтне,
Числять: тепер ще вирне,
Тепер вже, чей, пірне.
На крик його й благання
В них слово лиш одно:
"Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно!"

Та що се? Він не тоне,
Хапаєсь берегів,
Не слухає поради
Облесних ворогів
І під ногами чує
Вже твердший, твердший грунт,
А ті на мості в репет:
"Се бунт! Се бунт! Се бунт!"
Під ними міст хитаєсь,
І хвиля прясла рве,
І з мосту крик лунає:
"Рятуйте, хто живе!
Рятуйте більшу власність!
Рятуйте панський лан!
Рятуйте трон і вівтар!
Давай обложний стан!"

А що, як Немезіда
Собі одного дня
Позволить жарт зробити
І ролі поміня?
На своїм грунті стане
Русь міцно на ногах,
А супротивна хвиля
Піде по ворогах?
І ті, що нас із виру
Спасали мило так,
Самі скуштують трохи,
Який-то в мокрім смак?
А Русь на їх благання
Їм відповість одно:
"Не тратьте, братця, сили,
Спускайтеся на дно!.."

НА СТАРІ ТЕМИ

БЛАЖЕННИЙ МУЖ, ЩО ЙДЕ НА СУД НЕПРАВИХ...

Блаженъ мужъ, иже не идетъ на советъ нечестивыхъ.

Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Зациплії сумління їм термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду й щирість відкрива, як новість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть, як дуб посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волить зламатися, ніж поклониться злому.

Блаженний муж, кого за теє лають,
Кленуть, і гонять, і поб'ють камінням;
Вони ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить:
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства ублагородить.

БУЛО СЕ ТРИ ДНІ ПЕРЕД МОЇМ ШЛЮБОМ...

Гласъ вопіющаго во пустыни.

Було се три дні перед моїм шлюбом,
У чистім полі я пшеницю жав.
Був південь. Я спочити сів під дубом,
В душі ж мов світляний алмаз дрожав.

І враз почув я голос невимовний,
Той голос, що його лиш серце зна,
Для вуха тихий, але сили повний,
Що душу розворушує до дна.

"Ще поки ти почався в лоні мами,
Я знав тебе; заким явивсь ти в світ,
Я призначив тебе перед царями
Й народами нести мій заповіт".

І мовив я: "О пане, глянь на мене!
Простак убогий, молоде хлоп'я!
Хто стане слово слухати невчене?
Кого наверну, розворушу я?"

І мовив голос: "Від отсеї хвилі
Ти мій. Про все, чим досі був, забудь!
Усе покинь, вір тільки моїй силі,
Мої слова нехай тебе ведуть.

А що сумнився ти в моєму слові,
Так знай: нікого не навернеш ти;
Мов стріли б'ються о щити стальові,
Так твій глагол о серць людських щити.
На вітер будеш мій глагол метати,
Проповідати будеш ти глухим;
Де станеш ти, ніхто не схоче стати,
Що похвалиш, всім видасться лихим".

І мовив я: "О господи, я грішний!
Чи щоб спокутувать всіх вин вагу,
Ти на сей труд важкий і безуспішний
В сій хвилі кличеш свойого слугу?"

І мовив голос: "Не тобі се знати!
Не за провини я признав тебе,
Не безуспішно будеш працювати,
А серце в тобі я скріплю слабе.

Твоїми говоритиму устами
До всіх народів і до всіх віків,
Твоїми я тернистими стежками
Вестиму своїх вибраних борців.

Тобою я навчу їх відрікаться
Життя і світу для високих дум,
Сучасних нужд, погорди не лякаться,
У світлу ціль зостріливши весь ум.

Ось уст твоїх я пальцем доторкнуся
І вложу в них своїх глаголів жар.
І наострю твій слух, щоб, як озвуся,
Ти чув мій голос, наче грім із хмар".

Я ниць упав. "О, чую, пане, чую!"
І серп я кинув, і пшеничний стіг,
І батьків дім, невісту молодую.
І відтоді не бачив більше їх.

КРИК СЕРЕД ПІВНОЧІ В ЯКІМСЬ ГЛУХІМ ОКОЛІ...

Крик серед півночі в якімсь глухім околі.
Чи вмер хто й свояки ридають по вмерлому?
Чи хто поранений конає в чистім полі?
Чи плачуть сироти, ограблені і голі,
Без батька-матері, без хліба і без дому?

Невідомий співак походу степового…
Замісто струн нап'яв він тетиви спижеві,
Давно забуту рать з сну будить вікового
І до походу знай накликує нового
"За землю Руськую, за рани Ігореві".

Давно забута рать в забутій спить могилі,
І Ігор спить, і з ним все плем'я соколине;
Лиш крик поета ще лунає в давній силі,
Байдужість сірая куняє на могилі,
А кров із руських ран все рине, рине, рине.

АНТОШКОВІ П. (АЗЪ ПОКОЙ) [2]

Діалект чи самостійна мова?
Найпустіше в світі се питання.
Міліонам треба сього слова,
І гріхом усяке тут хитання.

Міліонам треба світла, волі,
Треба вміти, як їх добиваться,
Поки стогнуть кволі, мерзнуть голі —
Нам в Параски ласки дожидаться?

Як твій брат із голоду вмирає,
А його ти накормити вступиш,
То чи ждеш, аж срібну ложку купиш,
Чи береш букову, що він має?

Як твоя у річці тоне мати
І кричить: "Рятуй мене, Антошку!" —
Будеш ти на гарний човен ждати
Чи їй кинеш першу-ліпшу дошку?

Зви се діалектом, зви жаргоном
Тую дошку, ту букову ложку,
А вона лунає відгомоном
В міліонах серць живих, Антошку!

Хай та мова вбога в славнім роді,
Хай московська, польська, чеська краща —
Поки служить Матері в пригоді,
То вона культурі не пропаща.

Хоч в сусіда там пиха багацька
У порфирі сяє та атласі —

На чуже багатство ми не ласі,
Ласа лиш твоя душа жебрацька.

Бідні ми, як коні на припоні,
Збагатись нас труд на рідній ниві:
В діалекті чи хоч би в жаргоні
Будемо багаті і щасливі.

Діалект, а ми його надишем
Міццю духу і огнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

ГОВОРИТЬ ДУРЕНЬ В СЕРЦІ СВОЇМ...

Говорить дурень в серці своїм:

"Єсть бог і есть він богом моїм!
Його я в серці своїм чую,
В ньому я днюю, з ним ночую.
Він береже мене, мов мати,
Що я роблю, він мусить знати,
Що я роблю і що говорю;
Він в моїх радощах і в горю,
Він в моїх думах, в моїх мріях
І в моїх жалощах, надіях.

На нього я поклав надію
І все, що дію, з ним я дію;
Що мовлю, в ньому кореniться,
Всіх моїх мислей він криниця;
І кождий відрух серця мого
Почався в нім і йде до нього.
Мене він любить, як дитину,

Пильнує, тішить без упину,
І всі діла мої нотує,
І шлях мій до мети простує.

Він світ создав, і сонце, й зорі,
Завісив землю у просторі,
Накрив її небес покровом —
Одним лише всевладним словом
Своїм "Да будет" всемогучим,
Немов дощу потоком рвучим.
Він скрізь на морі і на суші
Создав у зародочках душі,
Життя розсіяв незліченне —
А все для себе і для мене.

О, він ступнево йшов, вправлявся,
Шість день до цілі наближався,
Поки создав найвищу пробу —
Мене — він на свою подобу.
Він дав мені весь світ у владу;
З його любві я не відпаду,
А навіть як згрішу, раб грішний,
То він карать мене не спішний:
Хоч як грізнеє пересердя,
Ще більше в нього милосердя.

Щоб згладилась моя провина,
Він дав за мене свого сина;
І щоб мої могутні крила
Не зупиняла, не гнітила
Важка матерії інертність,
Він дав душі моїй безсмертність,
Дав запоруку безпохибну,
Що як умру, то не загибну,

Що смерть моя — не скін фатальний,
А вхід до раю тріумфальний.

Єсть бог, я чую се, я знаю,
Його у власнім серці маю,
Його у твориві я бачу,
В своїй його знаходжу вдачу:
Він в моїй совісті говорить
І мною нищить, мною творить,
Що я скажу, він "ні" не скаже,
І що я зв'яжу, він те зв'яже.
Я часть його; де часть, там цілість.
Я твір його, і творця вмілість
Його творіння виявляє:
Його дух з мене промовляє,
Його мисль в моїм слові чути:
Я єсьм, тому й він мусить бути.
Я в нім жию, і з ним я вічний,
Як син, як складник органічний,
Як тон із гармонійним строєм", —

Говорить дурень в серці своїм.

ІЗ КНИГИ КААФ

У СНІ ЗНАЙШОВ Я ДИВНУЮ ДОЛИНУ...

У сні знайшов я дивную долину.
Було так ясно, тихо, легко в ній,
Що бачилоь мені: не йду, а лину.

Сміялася в пишноті весняній
Природа, пахощами вся облита,
І скрізь співав пташок незримих рій.

Сріблом на збоччях хвилював лан жита,
Верхом шумів-гудів відвічний ліс,
Внизу була велична тайна скрита.

Внизу був луг, і з нього вітер ніс
Такі розкішні пахощі, що груди
Аж ширшали і дух у тілі ріс.

А йшли ті пахощі з квіток, що всюди
Росли — барвисті, дивних форм, яких,
Мабуть, ніколи не плекали люди.

Хиляючись до тих квіток палких,
Я чув, що й спів солодкий з них виходить,
Мов пасма тонів ніжних і м'яких.

Між тих квіток дівчат багато ходить,
Всі в білому, в вінках і скиндячках,
І одна одну все за руку водить.

У всіх маленькі кошики в руках,
І кожду квітку пильно оглядають,
Пестять і підливають на грядках.

Не рвуть квіток співучих, та зривають
Із кождої ростинки по листку
І бережно у кошики складають.

І, бачачи забаву їх таку,
Я мовив: "Нащо ті листки, дівчата?
На лік, на страву їх рвете яку?"

І мовила одна: "Рвемо для свята.
І не на лік, бо для здорових се;
І не на страву — сита наша хата.

А хто до уст листок сей занесе,
І розгризе, і сок його скуштує,
У того серце розкішшю стрясе;

У того смілість душу напростує,
У того радість очі прояснить,
Турботи всі розвіє й пошматує.

Твій сум, твою зневіру хоч на мить
Прогонить він; ти станеш мов дитина,
Всю суть свою ти мусиш відмінить.

Всім любий ти, хоч круглий сиротина,
І любиш всіх, щасливий в тій любві.
Кааф у нас зоветься та ростина".

Пішли. Та йдуть і мовлять інші дві:
"А ти не рад листків тих скуштувати
І занести їх там, своїй верстві?

Чи все в вас має лютість панувати,
Зневага до людства, погорда й їдь?"

І кинувсь я листки ті дивні рвати,
Ось вам пучок їх. Нате та гризіть!

ПОЕТЕ, ТЯМ, НА ШЛЯХУ ЖИТТЬОВОМУ...

Поете, тям, на шляху життьовому
Тобі перлини-щастя не знайти,
Ні захисту від бурі, злив і грому,

Поете, тям, зазнати маєш ти
Всіх мук буття, всіх болів і унижень,
Заким дійдеш до світлої мети.

Поете, тям: лиш в сфері мрій, привиджень,
Ілюзій і оман твій рай цвіте,
А геній твій — то міць сугестій, зближень.

Пророцький дар у тебе лиш на те,
Щоб іншим край обіцяний вказав ти,
А сам не входив у житло святе.

І серце чулеє на те лиш взяв ти,
Щоб кождому в день скорбі пільгу ніс,
І в горі слово теплеє сказав ти.

Та з власним горем крийся в темний ліс!
Ніхто до тебе не простягне руку
І не отре твоїх кривавих сліз.
Та не міркуй, що родився ти на муку,
Бо й розкошів найвищих маєш часть,
У творчій силі щастя запоруку.

Усе, чого в тобі сей світ не дасть,
Знайдеш в душі своїй ясніше, краще:
Найвищу правду і найбільшу власть.

Ото й минай все темне, непутяще,
Весь злудний блиск, тріумфи хвильові,
Все підле, самолюбне і пропаще.

І бережи на своїй голові
Вінок незв'ялий чистоти, і ласки,
І простоти, мов квіти польові.

У маскарад життя іди без маски,
На торжище цинізмів і наруг
Виходь з ліхтарнею з старої казки:

В ній щезне тіло, появиться дух,
Прозора стане явищ темна маса.
І будь ти людям не суддя, а друг.

І дзеркало, й обнова, Guarda e passa. [3]

ОПІВНІЧ. ГЛУХО. ЗИМНО. ВІТЕР ВИЄ..

Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє.
Я змерз. І випало з холодних пальців
Перо. І мозок стомлений відмовив
Вже послуху. В душі глибока павза.
Ні думка, ні чуття, ні біль — ніщо
В ній не ворушиться. Завмерло все,
Немов гнилий ставок в гущавині,
Якого темну воду не ворушить
Вітровий подих.

Але цить! Се що?

Чи втопленики з болотного дна
Встають і з хвиль вонючих простягають
Опухлії, зеленуваті руки?
І голос чути, зойк, ридання, стогін —
Не дійсний голос, але щось далеке,
Слабе, марне, тінь голосу, зітхання,

Чутне лиш серцю, та яке ж болюче,
Яке болюче!..

"Тату! Тату! Тату!

Се ми, твої невродженії діти!
Се ми, твої невиспівані співи,
Передчасом утоплені в багнюці!
О, глянь на нас! О, простягни нам руку!
Поклич до світла нас! Поклич до сонця!
Там весело — нехай ми тут не чахнем!
Там гарно так — хай тут не гниєм!"

Не вийдете на світло, небожата!
Не вивести вже вас мені до сонця!
Я сам оце лежу у темній ямі,
Я сам гнию тут, до землі прибитий,
А з диким реготом по моїй груді
Тупоче, б'є моя лихая доля!

ЯКБИ ТИ ЗНАВ, ЯК МНОГО ВАЖИТЬ СЛОВО...

Якби ти знав, як много важить слово,
Одно сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав оце!
Ти, певно б, поуз болю і розпуки,
Заціпивши уста, безмовно не минав,
Ти сіяв би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки, —
Якби ти знав!

Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згірднеє слівце,

Як чисті душі кривить, і поганить,
І троїть на весь вік, — якби ти знав оце!
Ти б злість свою, неначе пса гризького,
У найтемніший кут душі загнав,
Потіх не маючи та співчуття палкого,
Ти б хоч докором не ранив нікого, —
Якби ти знав!

Якби ти знав, як много горя криється
У масках радості, байдужості і тьми,
Як много лиць, за дня веселих, миється
До подушки горючими слізьми!
Ти б зір свій наострив любов'ю
І в морі сліз незримих поринав,
Їх гіркість власною змивав би кров'ю
І зрозумів весь жах в людському безголов'ї,
Якби ти знав!

Якби ти знав! Та се знання предавнє
Відчути треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне…
І іншим би тобі вказався світ.
Ти б серцем ріс. Між бур життя й тривоги
Була б несхитна, ясна путь твоя.
Як той, що в бурю йшов
по гривах хвиль розлогих,
Так ти б мовляв до всіх плачучих,
скорбних, вбогих:
"Не бійтеся! Се я!"